

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel, Χ. Ἀνδρούτσος τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ernst Hoffmann τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Erich Frank τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg, Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Κωνστ. Λογοθέτης τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Χαρ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Franz Böhm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας, Παν. Κανελλόπουλος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς, Κωνστ. Ἰσάτσος, Ἰω. Θεοδορακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

Διευθυνόμενον
ὑπὸ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
"ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ,"
ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΔΕΑ

ΥΠΟ

ERICH FRANK

Ἡ ἐπιστήμη, τὸ ἀντικειμενικὸν συνειδός, καταστρέφει κατ' ἀνάγκην τὸν μῦθον καὶ σὺν αὐτῷ τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν περὶ κόσμου εἰκόνα τοῦ ἀπλοῖκοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἂν ὁ κόσμος τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀφηρημένης ἐννοίας, εἶναι ἡ ἀληθὴς πραγματικότητα, τότε ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις, ὡς καὶ ἐκεῖνη τοῦ μύθου καὶ τῶν παραδεδομένων ἠθῶν εἶναι ψευδής. Ἀπὸ τὸ δίλημμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ μᾶς ἐξαγάγῃ οὐδεμία διαλεκτικὴ. Καὶ ὅμως ἡ ἀπλοῖκὴ ἐκεῖνη μυθικὴ συνείδησις, ὡς παρουσιάζεται αὕτη ἀμέσως εἰς τὸν ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ ἐνεργοῦντα καὶ δρῶντα ἄνθρωπον, εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστραφῇ ὀλοκληρωτικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ μυθικὴ, αἰσθητὴ (sinnlich-anschauliche) ῥίζα καὶ τῶν μᾶλλον ἀφηρημένων ἐννοιῶν τῆς ἡμετέρας διανοίας εἶναι ἀδύνατον νὰ παραγνωρισθῇ, συνάμα δὲ διακαθορίζει καὶ δικαιολογεῖ αὕτη τὸ νόημα καὶ τῆς μᾶλλον ἀφηρημένης ἐννοιολογικῆς ἐργασίας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀκριβῶς ἠναγκασμένος νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ὁμόφωνίαν τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ αὐτοσυνειδήσεως πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τῆς ἐπιστήμης, ἡ δὲ λογοδοσία αὕτη τῆς ἀμέσου συνειδήσεως πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἐκάστης ἱστορικῆς ἐποχῆς εἶναι ἀκριβῶς τὸ αἰώνιον θέμα τῆς φιλοσοφίας. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ διαδικασία τοῦ πνεύματος συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν ὁμότητα τῶν γεγονότων. Τὸ πνεῦμα ἢ ὁ νοῦς, ἀναδεχόμενος καὶ προσλαμβάνων τὴν συνείδησιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, ὡς γινώσκει ταύτην ἡ ἐπιστήμη, ἐνδυναμοῦται καὶ οὕτω καταλήγει εἰς ἀντικειμενικὴν ζωὴν, εἰς ἀντικειμενικότητα ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ πραγματικὸν ὅμως στάδιον τοῦ ἀγῶνος τούτου εἶναι ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἤρξατο ἐν Ἑλλάδι

ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ Ἀναξίμανδρος προτέλαβεν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου καὶ μετεμόρφωσε δι' αὐτῆς τὴν ἰσχύουσαν περὶ κόσμου ἀπλοϊκὴν, μυθικὴν εἰκόνα. Ἐν Ἑλλάδι κατεκτήθη τὸ διανοητικὸν ἐκεῖνο ἐπίπεδον τῆς φιλοσοφίας, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ κορυφαῖον αὐτῆς παρὰ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει, τὸ ὁποῖον ἔγινε χρυστεῖον δι' οὗ δέον νὰ μετῶται καὶ νὰ κρίνηται πᾶν ὅτι ἐγείρει τὴν ἀξιῶσιν φιλοσοφικῆς σημασίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Λέγοντες δὲ τοῦτο, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι αἱ ἔννοιαι, αἱ μέθοδοι, τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς σημερινῆς μας φιλοσοφικῆς ἐργασίας εἶναι τὰ ἴδια πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶχον σπουδαιότητα διὰ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, ἀλλὰ ὅπως τὸ ἐναντίον ἐννοοῦμεν ὅτι τὸ νὰ καταδείξωμεν τὴν διαφορὰν ἢ μᾶλλον τὴν ἀντίθεσιν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῆς σημερινῆς φιλοσοφικῆς καταστάσεως καὶ ἐκείνης τῆς ἀρχαιότητος, ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιοτάτων θεμάτων τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐντεῦθεν δὲ ἔπεται ὅτι πρὸς φιλοσοφικὴν κυριαρχίαν τοῦ σημερινοῦ μας κόσμου, τοῦ θεμελιωδῶς διαφοροῦ ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος, ἔχομεν ἀνάγκην ἐντελῶς ἄλλων βοηθημάτων καὶ ἐννοιῶν ἀπὸ τὰ βοηθήματα καὶ τὰς ἐννοίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἡ κατανόησις τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἀξιῶσεων τῆς παρούσης καταστάσεως ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ δυσπιστία πρὸς τὴν χρησιμότητα τῶν παραδεδομένων καὶ μὲ τόσον ἱστορικὸν βάρος ἐπιβεβαυμένων ἐννοιῶν αὐξίνει σήμερον καταπληκτικῶς. Δυσπιστεῖ τις σήμερον περὶ τοῦ ἂν εἶναι δυνατόν νὰ συλληφθῇ τὸ ἰδιαίτερον καὶ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἱστορικῆς μας ἀποστολῆς καὶ τοῦ σημερινοῦ μας κόσμου δι' ἐννοιῶν καταγομένων ἀπὸ ἐντελῶς ἄλλους κόσμους.

Ἄν τὸ ἔσχατον νόημα, ὁ μοναδικὸς σκοπὸς πάσης φιλοσοφίας ἔγκειται ἐν τῇ κατανοήσει τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν κόσμον, τότε ὑπονοεῖται ὅτι καὶ τὸ ἔσχατον νόημα τῆς φιλοσοφίας καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ὑπῆρξε πάντοτε τὸ αὐτό, ὡς ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ὁδὸς ἢ ὁδηγοῦσα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δέον νὰ εἶναι ἐν ἐκάστη ἐποχῇ διάφορος, διότι ὁ κόσμος, ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκεται τὸ ἄτομον, ἢ ἰδία ὑπαρξις, συνάμα δὲ καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἢ ἐκδηλουμένη ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἐκάστωτε διάφορος.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εἶναι δυνατόν νὰ φθάσωμεν εἰς

τὸν πυρῆνα τοῦ θέματος, ἐφ' ὅσον κινούμεθα εἰς τὸν κύκλον τῶν παλαιῶν τρόπων τοῦ σκέπτεσθαι, οἱ ὅποιοι, ἐν ᾧ βεβαίως διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν εἶχον ἀπόλυτον σημασίαν, ἀφίγουν ἀνικανοποιήτους τὰς βαθυτάτας ἡμῶν ἀνάγκας, τὰς συνισταμένας εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς ἡμῶν; Ἡ φιλοσοφική μας ὄμως ὁρολογία κατάγεται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, δηλαδή ἀπὸ μίαν κατάστασιν συνειδήσεως καὶ ζωῆς, ἣτις εἶναι ὁλοκληρωτικῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας. Αἱ ἔννοιαι αὐταί, αἵτινες ἐν τῇ ἑλληνικῇ νεανικῇ ἐποχῇ εἶχαν τὴν ἀπασάβλητον ζωηρότητα καὶ ζωτικότητα, ἔγιναν ἐν τῷ μεταξὺ νεκρὰ παράδοσις εἰς ἓνα κόσμον, ὁ ὅποιος εἶναι τόσον διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν τοιοῦτον. Διότι—καὶ τοῦτο δεόν νὰ τοισθῇ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς—μέ ὅλην τὴν ἀποφασιστικότητα—ὁ ἑλληνικὸς τρόπος εἶναι δι' ἡμᾶς ξένος, περισσότερον ξένος ἀπὸ ὅ,τι νομίζομεν. «Τίποτε ἄλλο δὲν μοῦ γίνεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος σαφέστερον» λέγει ὁ Nietzsche (Morgenröte IV, 187), «ἢ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὁ ἀρχαῖος τρόπος, ὅσον ἀπλοῦς καὶ παγκοίνως γνωστὸς καὶ ἂν τίθεται ἐνώπιον ἡμῶν, εἶναι δυσνόητος καὶ μόλις προσιτός, καὶ ὅτι ἡ συνήθης εὐχέρεια, μετὰ τὴν ὁποίαν ὀμιλεῖ τις περὶ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἢ ἐπιπολαιότης ἢ παλαιὰ κληρονομικὴ ἀπερισκεψία. Αἱ ὅμοιαι λέξεις καὶ ἔννοιαι ἀπατῶσιν ἡμᾶς, ὑπὸ αὐτὰς ὅμως κρύπτεται πάντοτε ἐν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ξένον πρὸς τὸ σύγχρονον τοιοῦτο, συνάμα δὲ ἀκατανόητον ἢ καὶ δυσάρεστον. Τὰ πεδία ταῦτα εἶναι, ἐξ ἐκείνων ἐφ' ὧν δικαιουῦνται νὰ πηδῶσι καὶ νὰ παίξωσι παῖδες. Ἀρκετὰ τὸ ἐπράξαμεν ὅταν εἴμεθα παῖδιὰ καὶ ἀπεκτιήσαμεν ἐξ αὐτοῦ μίαν ἀντιπάθειαν σχεδὸν κατὰ τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ἀντιπάθειαν μιᾶς, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικῆς ἐπικοινωνίας καὶ γνωριμίας! Διότι ἡ ὑπερήφανος φαντασία τῶν κλασσικῶν ἡμῶν παιδαγωγῶν εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ νομίζουν ὅτι κατέχουν πλήρως τοὺς ἀρχαίους, καὶ νὰ ἐμπνέουν τὴν φαντασίαν καὶ τὴν δοκησιοσοφίαν αὐτὴν καὶ εἰς τοὺς διαπαιδαγωγουμένους. Συνάμα δὲ ἐμφυσοῦν εἰς τοὺς νέους τὴν δοξασίαν ὅτι τοιοῦτο τι ἀπόκτημα (ἢ κατοχὴ τῶν ἀρχαίων) δὲν δύναται βεβαίως νὰ κάμῃ τινὰ εὐδαίμονα, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀρκετὰ καλὸν διατιμίους, πτωχοὺς, τρελλοὺς, παλαιοὺς βιβλιοφάγους «τέτοιοι ποῦ εἶναι τέτοια τοὺς χρειάζονται».

«Μὲ τὰς ὑστεροβουλίας αὐτὰς ἐτελειοποιήθη ἡ κλασσικὴ ἡμῶν παιδεία».

Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔχει τις ἀπόλυτον συνείδησιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ μετὰ τὸν ἑλληνισμόν ἀκολουθήσασαι χιλιετηρίδες παρεμόρφωσαν καὶ παρηρμήνευσαν τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἐννοίας καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πᾶσα ἐποχὴ συνέλαβε τὰς ἐννοίας καὶ τὰ προβλήματα ταῦτα συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς καὶ συνεπῶς παρεγγώρισε τὴν ἀρχικὴν σημασίαν καὶ τὸ ἀρχικὸν νόημα τῶν ἐννοιῶν τούτων. Ἡ δημιουργικὴ μάλιστα καὶ πρωτότυπος ἐργασία τῆς φιλοσοφίας τῆς Δύσεως συνίσταται κατὰ μέγα μέρος ἐν τῷ γεγονότι τῆς παρερμηνείας, τῆς διαφορετικῆς ἐρμηνείας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ συνεπῶς ἐν τῷ γεγονότι τῆς παρανοήσεως τῆς παραδοθείσης εἰς αὐτὴν κληρονομίας. Συχνάκις οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι προσδίδουν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐννοίας ἐντελῶς νέον, πολλάκις βαθὺ νόημα. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ τὸ ἰδιαίτερον νόημα, τὸ ὁποῖον συνέδεον οἱ ἀρχαῖοι μὲ τὰς λέξεις αὐτάς, δὲν εἶναι πλέον σαφές, διὰ τοῦτο ἦτο δυνατόν αἱ λέξεις αὗται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἰδίων αὐτῶν σχέσεων καὶ ἐννοιῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντελῶς ἄλλης κατὰγωγῆς. Οὕτω πῶς ἔδωσαν εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὰ διανοήματα αὐτῶν σεβαστὴν τινα περιβολήν. Ἡ ἀπλοϊκὴ ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὡς πρὸ ὀλίγου ἀκόμη χρόνου συνήθως ἐγένετο εἰς τὸν κύκλον τῶν κλασσικῶν φιλολόγων, προσέδωκεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς λέξεις ἐντελῶς ἀσυνειδήτως τὴν νεωτέραν αὐτῶν σημασίαν.

Πόσα νοήματα π.χ. δὲν συνεδέθησαν πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἐννοιαν τῆς «ιδέας»! Οὕτω π.χ. ὁ Natorp δηλοῖ κατηγορηματικῶς ὅτι «αἱ ιδέαι τοῦ Πλάτωνος σημαίνουν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους μεθόδους, ἐνότητος τοῦ διανοεῖσθαι, καθαρὰς θέσεις τῆς διανοίας καὶ οὐχὶ ἔξωτερικά, ἔστω καὶ ὑπεραισθητά, ἀντικείμενα». Χωρὶς νὰ ἐρωτηθῆ ποίαν σημασίαν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη ἡ λέξις «ιδέα» ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ γενικῶς, προσδίδεται εἰς αὐτὴν ἀνεξετάστως σημασία, τὴν ὁποῖαν δύναται νὰ ἐννοήσῃ μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Kant γενομένην κριτικὴν τῆς γνώσεως καὶ δὴ ὡς ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ Νεοκαντιανισμός, ὅπου βεβαίως ἡ λέξις «ιδέα» εἶναι ἴσως δυνατόν νὰ ἔχη περίπου τὴν ἀνωτέρω σημασίαν.

Τὸ πρόβλημά μας εἶναι λοιπὸν νὰ καθορίσωμεν τὰς ἐννοίας καὶ τὰς σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ ὅλας τὰς μεταγενεστέραις

καὶ συγχρόνους παρερμηνείας καὶ παρανοήσεις καὶ νὰ κατανοήσωμεν αὐτὰς ἐν τῇ χαρακτηριστικῇ αὐτῶν ἰδιοτυσίᾳ, τοῦτέστι ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτῶν πρὸς τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Τότε ὅμως θὰ φανῇ καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ ἀληθεῖ· αὐτῆς μεγαλείῳ, δι' οὗ θὰ μείνῃ τὸ αἰώνιον παράδειγμα πάσης ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Συγχρόνως ὅμως θὰ ἐμφανισθῇ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν τῇ ὑπερήφανῳ αὐτῆς ξενικότητι, καὶ θὰ δυνάμεθα εὐκολώτερον νὰ ἀμυνθῶμεν κατὰ τοῦ πειρασμοῦ νὰ φιλοσοφῶμεν κατὰ τὰς μεθόδους αὐτῆς. Διότι μόνον ἀφοῦ θὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχικὴν ὑποβολὴν τῶν ἀρχαίων ἐννοιῶν καὶ μορφῶν τοῦ σκέπτεσθαι, θὰ δυνηθῶμεν νὰ προπαρασκευάσωμεν τὸ ἔδαφος διὰ μίαν ἐπίσης αὐθυπόστατον, ἀρχέγονον καὶ ζωντανὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἦτο ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων. Λέγοντες τοῦτο δὲν πρέπει βεβαίως νὰ λησιμονήσωμεν ὅτι εἴμεθα ἐπίγονοι, ὅτι ἡ ἡμετέρα συνείδησις, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἐκείνην τῶν Ἑλλήνων εἶναι κατ' οὐσίαν ἱστορικὴ.

II.

Ἡ ἰδέα τῆς ἑλληνικῆς μορφῆς (Gestalt, εἶδος)

Ἦν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα θὰ καταστήσωμεν σαφές διὰ τινῶν παραδειγμάτων. Ἡ λέξις ἡμῶν «Idee» κατάγεται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁμιλοῦμεν δὲ περὶ πλατωνικῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε τόσον παραπλανητικὸν ἢ τὸ νὰ μεταφράζωμεν τὴν ἑλληνικὴν λέξιν «ἰδέα», εἶδος, διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐννοίας «Idee», διότι τὰ κοινὰ σημεῖα τῆς λέξεως ἰδέα, ὡς μεταχειρίζεται αὐτὴν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς λέξεως ἰδέα ἐν τῇ νεωτέρῳ φιλοσοφίᾳ εἶνε ἐλάχιστα. Ἐν τῇ νεωτέρῳ φιλοσοφίᾳ ἡ λέξις ἰδέα σημαίνει ἢ ἀπλῶς ὑποκειμενικὴν τινα παρίστασιν, ὡς ἐν τῇ προκαντιανῇ φιλοσοφίᾳ, ἢ ἐσωτερικὴν νοητικὴν ἀρχήν, ὡς ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ ἀπὸ τοῦ Kant καὶ ἐντεῦθεν. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἡ λέξις «εἶδος» σημαίνει «ὄψιν», «ἀποψιν» τῶν ἀντικειμένων (ἐνεργητικῶς καὶ παθητικῶς), ἢτοι πρωτίστως τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν, διασκευὴν, τὴν ὄρατὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν, μεθ' ἧς ἐμφανίζονται εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ περαιτέρω εἰς τὸ φῶς τῆς νοητικῆς

οὐσίας τοῦ νοῦ γενικῶς. Σημαίνει κατὰ τὸν Ἑλληνα ἀκριβῶς ἀντικειμενικόν τι, ὄν τι, τὴν «ἀνάπτυξιν» ἢ τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς ζώου καὶ εἶναι συνήθως τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς ἀντικειμένου, πράγματος ἢ ὄντος. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἀκριβῶς ἡ σπουδαιοτάτη ἰδιοτυπία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅτι ἡ ἀληθῆς οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, τῶν θεῶν καὶ τῶν πραγμάτων, τὸ πραγματικὸν αὐτῶν εἶναι, ἔγκειται ἐν τῇ «μορφῇ», ἐν τῷ ὄρατῷ αὐτῶν εἶδει, ἐνῶ ἡμεῖς τοποθετοῦμεν τὴν ἀληθῆ αἰωνίαν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σκοτεινῷ, ἀδιαμορφώτῳ βάθει τῆς ἐσωτερικότητος αὐτοῦ, τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ἐγώ, τῆς αὐτοσυνειδήτου προσωπικότητος. «Μόνον ἡ μορφή ἀνήκει κατὰ τὸν Ἑλληνα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀθανασίας· τὸ ἐγώ, ἡ προσωπικότης ἀνήκει, ὡς καὶ πᾶν τὸ ἄμορφον, εἰς τὴν στιγμὴν».

Ἡ λέξις ἡμῶν «προσωπικότης» (Persönlichkeit) κατάγεται βεβαίως ἐπίσης ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι «Person» (persona) εἶναι ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ «προσώπου», τὸ ὁποῖον σημαίνει πρωτίστως ὄψιν, ἔπειτα δὲ προσωπίδα. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ λέξις πρὸς δήλωσιν τῆς ὄψεως μετεβλήθη εἰς «πρόσωπον» ἐν τῷ κόσμῳ τῆς Δύσεως οὕτω πως ὥστε νὰ χρησιμεύῃ εἰς ἔκφρασιν τοῦ βαθυτάτου στοιχείου τοῦ εἶναι ἡμῶν, τῆς προσωπικότητος, ἔχει λίαν βαθεῖαν καὶ πλέον ἢ μόνον συμβολικὴν σημασίαν. Τοῦτο δὲ διότι ἐν τῷ προσώπῳ, ἐν τῷ μορφασμῷ, ἐν τῷ βλέμματι ἐκφράζεται πληρέστατα καθ' ἡμᾶς ἡ ψυχὴ, ἡ ἐσωτερικότης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑποκειμενικὴ ἰδιοτυπία τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Ἡ μιμικὴ τῆς θεατρικῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς μας συγκεντρώνεται συνεπῶς εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, ἐνῶ τῶν Ἑλλήνων ἡ μιμικὴ συγκεντρώνεται ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ σώματος. Μιμικὴ ἔκφρασις τοῦ «ἥθους», ἢτοι τῆς διαμορφωμένης ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς, ἢτοι διὰ τὸν Ἑλληνα ὁ χορὸς ἢτοι ἡ ἐκφραστικὴ κίνησις ὁλοκλήρου τῆς μορφῆς, ὁ ὄρθμος τῶν προσώπων τοῦ χοροῦ, ἐνῶ ἡ μιμικὴ τοῦ προσώπου καθίστατο ἀδύνατος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἠθοποιούς· ἕνεκα τῶν προσωπίδων.

Ἐν χωρίῳ εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος «Χαρμίδης» (154 C) μοῦ φαίνεται ἐξαιρετικῶς χαρακτηριστικὸν δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σημαίνει διὰ τὸν Ἑλληνα ἡ μορφή, τὸ εἶδος, ἡ ἰδέα, ἐν ἀναθέσει πρὸς τὸ πρόσωπον (Gesicht). Ὁ Σωκράτης ἐμφανίζεται μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν, διὰ πρώτην φορὰν πάλιν ἐν τῇ πλαίστρῳ. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν εἰσέρχεται ὁ Χαρμίδης ὅστις θεωρεῖται κατὰ τὴν ἐπο-

χὴν αὐτὴν ὡς ὁ ὠραιότερος νέος τῶν Ἀθηναίων. «Πάντες ἐοῶν ἐδόκουν αὐτοῦ», ὡς λέγει ὁ Πλάτων· «οὕτως ἐκπεπληγμένοι τε καὶ τελορυβημένοι ἦσαν ἡνίκα εἰσήει» ἕνεκα τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ. «Ἄλλ' ἐγὼ καὶ τοῖς παισὶ προσέσχον τὸν νοῦν ὡς οὐδεὶς ἄλλως ἔβλεπεν αὐτῶν, οὐδ' ὅστις σμικροτάτος ἦν, ἀλλὰ πάντες ὡσπερ ἄγαλμα ἐθεῶντο αὐτόν». Εἷς φίλος ἐρωτᾷ τὸν Σωκράτη. «Τί σοὶ φαίνεται ὁ νεανίσκος, ὦ Σωκράτες; οὐκ εὐπρόσωπος;» ὁ δὲ Σωκράτης ἀπαντᾷ «ὑπερφυῶς» (ἑξαφρετικῶς). Περαιτέρω δὲ λέγει ὁ φίλος τοῦ Σωκράτους διὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ Χαριίδου· «εἰ ἐθέλοι ἀποδῦναι, δόξει σοὶ ἀπρόσωπος εἶναι· οὗτος τὸ εἶδος πάγκαλός ἐστιν». Ὅλοι δὲ συνεφώνησαν ὡς πρὸς τοῦτο πρὸς τὸν φίλον τοῦ Σωκράτους Χαιρεφῶντα. «Συνέβασαν οὖν καὶ οἱ ἄλλοι ταῦτα τῷ Χαιρεφῶντι». Ὄταν δὲ προσεκλήθη ὁ Χαριίδης νὰ καθίσῃ πλησίον τοῦ Σωκράτους συνέβη τὸ ἑξῆς. «Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν τῶν καθήμενων ξυγχωρῶν τὸν πλησίον ὄθει σπουδῆ, ἵνα παρ' αὐτῷ καθέζοιτο, ἕως τῶν ἐπ' ἐσχάτῳ καθήμενων τὸν μὲν ἀνεστήσαμεν, τὸν δὲ πλάγιον κατεβιάλομεν, ὁ δ' ἐλθὼν μεταξὺ ἐμοῦ τε (Σωκράτους) καὶ τοῦ Κριτίου ἐκαθέζετο. Ἐνταῦθα μέντοι, ὦ φίλε, (οὕτω λέγει ὁ Σωκράτης) ἐγὼ ἤδη ἠπόρουν, καὶ μου ἡ πρόσθεν θρασύτης ἐξεκόπτετο, ἣν εἶχον ἐγὼ ὡς πάνυ ῥαδίως αὐτῷ διαλεζόμενος. Ἐπειδὴ δὲ φράσαντος τοῦ Κριτίου, ὅτι ἐγὼ εἶην ὁ τὸ φάρμακον ἐπιστάμενος, ἀνέβλεψέ μοι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀμύχανόν τι οἶον, καὶ ἀνήγετο ὡς ἐρωτήσων, καὶ οἱ ἐν τῇ παλαίστρᾳ ἅπαντες περιέδροον ἡμᾶς κύκλῳ κομιδῆ, τότε δέ, ὦ γεννάδα, εἶδον τε τὰ ἐντὸς τοῦ ἱματίου καὶ ἐφλεγόμενην καὶ οὐκέτ' ἐν ἑμαυτῷ ἦν καὶ ἐνόμισα σοφώτατον εἶναι τὸν Κυδίαν τὰ ἐρωτικά, ὅς εἶπεν, ἐπὶ καλοῦ λέγων παιδὸς ἄλλῳ ὑποτιθέμενος, εὐλαβεῖσθαι μὴ κατέναντα λέοντος νεβρὸν ἐλθόντα μοῖραν αἰρεῖσθαι κρεῶν».

Τὸ χωρίον τοῦτο ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ῥίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν σχέσιν τοῦ Ἑλληνοσ προὸς τὴν μορφήν καὶ μάλιστα μέχρι τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως τοῦ ἐρωτικοῦ αἰσθήματος.

Ὁ ἀγαπῶν στρέφει τὰ βλέμματα πρὸς τὴν «μορφήν», «εἶδος» τοῦ ἐρωμένου, ὅπως ὁ προσευχόμενος πρὸς τὸ «ἄγαλμα» τοῦ θεοῦ. Ἡ σύγκρισις δὲ αὕτη εἶναι κυρίως διὰ τὸν Πλάτωνα λίαν εὐνόητος (πρὸβλ. Φαίδρος 247). Ἡ μορφή, τὸ εἶδος, εἶναι διὰ τὸν Ἑλληνα, ἤδη παρ' Ὀμήρῳ, ἡ εἰδικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἧς ἡ διακρίνεται οὗτος ἀπὸ τὰ λοιπὰ ὄντα ἢ ὁμοιάζει πρὸς τοὺς θεούς. Ἐν τῇ μορφῇ, ἐν τῷ εἶδει,

ἐκφράζεται τὸ εἰδικὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ θεοῦ· ἐκεῖ δὲ ὅπου ἡμεῖς ὁμιλοῦμεν περὶ προσώπου, περὶ τοῦ ἐγὼ ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ Ἕλληνας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ὁμιλεῖ περὶ σώματος (σῶμα, δέμας), ἐν ᾧ ἀντιθέτως ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ ὁμιλεῖ τις περὶ «δούλων» «Leibeigenen» ὡς περὶ «ψυχῶν» «Seelen».

Οὕτως ὁ Ἕλληνας δὲν γνωρίζει καλλίτερον τρόπον ἐκφράσεως σεβασμοῦ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀπὸ τὰ ἀγάλματα, τὰ ὅποια παριστάνουν τὴν τελείαν ἀρρενωπὴν ὡραιότητα τῆς μορφῆς νεανικῶν σωμάτων. Ἐν τῇ ὡραιότητι δὲ ταύτῃ τοῦ σώματος ἐκφράζεται σχεδὸν πλήρως διὰ τὸν Ἕλληνα ἡ οὐσία τῶν ὑψίστων αὐτοῦ θεῶν, πρὸ παντὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, αἱ δὲ κεφαλαὶ τῶν ἀγαλμάτων εἶναι διὰ τὸν Ἕλληνα ἀσήμαντοι. Πόσον ὀλίγη καλλιτεχνικὴ σημασίαν παρουσιάζουν τὰ πρόσωπα καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν γλυπτικῶν ἔργων τῆς Αἰγίνης, πόσον ἀκίνητον εἶναι τὸ πρόσωπον τῶν τυράννοκτόνων, ἐν τῇ μορφῇ τῶν ὁποίων τόσον ἀνυπερβλήτως ἐκφράζεται τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἀπόφασιν, εἰς τὸ πάθος μεθ' οὗ προχωροῦν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν. Δὲν πρέπει νὰ πιστεύῃ κανεὶς ὅτι τοῦτο ἀπορρέει ἐξ ἀδυναμίας. Πόσον ἐνωρὶς ἐξ ἄλλου ἠδυνήθη ἡ μεσαιωνικὴ τέχνη νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ μορφώσῃ κεφαλὰς βαθυτάτης συναισθηματικῆς ἐκφράσεως, καὶ μάλιστα εἰς μίαν ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ σώματα ἦσαν ἀκόμη ἄμορφα. Ἐνεκα τοῦτου ἀποβαίνει ἡ πλαστικὴ τὸ σπουδαιότερον ἐκφραστικὸν μέσον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Τοῦτο δὲ διότι ὁ σκοπὸς τῶν Ἑλλήνων εἶναι νὰ παραστήσουν τὸ ὅλον τῆς μορφῆς τοῦ σώματος καὶ οὐχὶ ἐν μέρος αὐτοῦ καὶ ἂν ἀκόμη τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἡ κεφαλή. Τὸ ὅλον τῆς μορφῆς εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Ἦδη τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς τῶν Ἑλλήνων εἶναι συχνότατα γυμνὰ μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν δίδεται καὶ τόσον πολλὴ προσοχὴ εἰς τὴν ἐκφράσιν τοῦ προσώπου, ὡς παρ' ἡμῖν σήμερον, ὅπου ἡ ἀμφίεσις καλύπτει τὸ σῶμα καὶ μόνον τοὺς βραχίονας καὶ τὸ πρόσωπον ἀφίνει ἐλευθέρας. Οὕτως ἐκφράζονται πολλάκις βαθύτερα νοήματα διὰ τῆς θέσεως τῶν μελῶν, κυρίως δὲ διὰ τῶν λεπτοφυῶν καὶ πλήρων ἐκφράσεως χειρῶν ἢ διὰ τοῦ προσώπου· ἐννοεῖ δὲ τις διατὶ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐθεώρησαν τὴν χεῖρα ὡς τὴν ὑψίστην ἐκφράσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. «Χεῖρες περισσότερον ὡραῖαι παρὰ ἰσχυραὶ καὶ τόσον χωρὶς ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως τῆς ἢ ὡραιότητος, χωρὶς πόθον καὶ χωρὶς μεγαλοπρέπειαν! Πόσον δικαιολογοῦν τὸν λόγον τοῦ Ἀγαξά-

γόρα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ εὐφυέστερον τῶν ζώων, διότι ἔχει χεῖρας. «Διὰ τὸ χεῖρας ἔχειν προνομιώτατον εἶναι τῶν ζώων ἄνθρωπον». Πόσον εἰς τὰ θαυμάσια αὐτὰ ὄργανα τοῦ σώματος ὁ νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρα, παίζει τὸ ἐλεύθερον αὐτοῦ παιγνίδιον. Ὅργανα εἶναι αἱ χεῖρες, ἀλλὰ ὄχι ὀλιγώτερον σημαντικά, οὔτε ὀλιγώτερον πνευματικὰ ἀπὸ τὰς λέξεις. Ὅταν βλέπωμεν αὐτὰ τὰ εὐλύγιστα, ἔξυτνα, ἡγεμονικὰ μέλη, τότε ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς ὡς σειρὰ ἀπὸ κορυφᾶς ὁρέων ἢ φιλοσοφικῆ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων. Ἐδῶ ἀληθῶς καὶ τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ σωματικὰ ἔχνη ὑποδεικνύουσιν ἓνα δρόμον. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ λέοντος» (*).

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὁ Ἕλλην θεωρεῖ ὡς οὐσίαν ἐκφράζεται κατ' αὐτὸν πλήρως διὰ τῆς πλαστικῆς. Ἐνεκα τούτου εἶναι διὰ τὸν Ἕλληνα ἡ πλαστικὴ ἢ κυρίως θρησκευτικὴ τέχνη, τὸ δὲ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ εἶναι, κατὰ κανόνα, πλαστικόν, ἐνῶ ἡ ζωγραφικὴ, ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ κυρίως θρησκευτικὴ τέχνη τῆς Δύσεως, παραγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἕλληνοσ. Τὴν ἀντιθέσιν δὲ τῶν δύο τούτων κόσμων αἰσθανόμεθα ὅταν βλέπωμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία σήμερον ἀκόμη ἀποκηρύττει τὰ πλαστικὰ ἔργα ὡς αἰρετικὰ ἀνοσιουργήματα καὶ ἀνέχεται μόνον ἔργα ζωγραφικῆς, τὰ ὅποια συγκεντροῦν ὅλην τὴν ἔντασιν τῆς ἐκφράσεως εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ ἀπὸ τὰ ἔσχατα τῆς ψυχῆς ἐρχόμενον βλέμμα. (Πρὸβλ. τὰ βυζαντινὰ μωσαϊκά, ὡς π.χ. τὸν Χριστὸν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Δαρνιοῦ). Ἡ ἐντύπωσις αὕτη καθίσταται ἐνταῦθα ζωηροτέρα διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλάκις ζωγραφίζεται μόνον τὸ πρόσωπον, τὸ δὲ λοιπὸν ἐνδεδυμένον καὶ ἐκ μετάλλου συνιστάμενον σῶμα ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀκίνητον καὶ ἀλύγιστον ὡς μία φαινομενικὴ μούμια. Ἐνταῦθα παρουσιάζεται ἡ σωματικὴ μορφή ὡς εἰκονικὴ, **δοκητικὴ**, ἐπιφάνεια, ἢ δὲ ἐσωτερικότης εἶναι τὸ πλν.

Ἄν δὲ ὁ Ἕλλην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ἀποκτῇ τὴν πλήρη συνείδησιν τῆς ζωῆς, ὅταν αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς εἶδος ἢ **ἦθος**, (αἱ λέξεις σημαίνουν σχεδὸν τὸ ἴδιον πρῶγμα) τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Ἕλλην βλέπει τὸ νόημα τῆς ζωῆς του ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ καὶ τῇ καλλιερ- γείᾳ τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς αὐτοτελοῦς τινος πλαστικῆς μορφῆς, καὶ δὴ

(*) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην παρουσιάζονται αἱ χεῖρες τῶν αἰγυπτιακῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς χωρὶς ἐκφρασιν.

ὡς πράττει τοῦτο ὁ γλύπτης κατὰ τὴν μόρφωσιν ἀγάλματος τινος (Νικ. Ἠθικ. ἐνθ. ἀν.). Ἐνταῦθα τὸ οὐσιῶδες δὲν εἶναι ἡ ἔσωτερικὴ σχέσις πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλὰ ἡ σχέσις πρὸς ἑαυτόν. Ἡ ὑψίστη ἠθικὴ ἀρετὴ, τὴν ὁποίαν ὁ Ἕλληνας ἀξιολογεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους εἶναι ἡ «σωφροσύνη», ἥτοι ἡ διαρκὴς ὁμολογία καὶ συμφωνία πρὸς ἑαυτόν.

Κανὲν ἄλλο πρᾶγμα δὲν δεικνύει σαφέστερον τὸ χάσμα τὸ διανοιγόμενον μεταξὺ συγχρόνου χριστιανικοῦ αἰσθήματος καὶ ἑλληνικῆς ἀντίληψως ἢ ἡ πεποίθησις τῶν ἀρχαίων ὅτι ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἔρχεται εἰς μετάνοιαν ἢ μεταμέλειαν (Ἀριστ. Νικ. Ἠθικ. 3166 α 29, 1178 β 20, 1240 β 23) Ἡ μετάνοια εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας σημεῖον ἠθικῆς ἀνσιότητος. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μετανοεῖ, ἥτοι σκέπτεται διαφορετικῶς, περὶ ἐκείνου τὸ ὁποῖον αὐτὸς εἶναι ἢ ἔπραξε ἥτοι σκέπτεται διαφορετικῶς περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς πράξεώς του — διότι τοῦτο σημαίνει ἡ λέξις μετάνοια δηλαδὴ ἀλλαγὴν τοῦ φρονήματος, τοῦ νοήματος — αὐτὸς ἁμαρτάνει καὶ αὐτολοιδωρεῖται. Καὶ ἡ στωικὴ ἀκόμη φιλοσοφία, μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ Ἐπίκτητος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι πλησιάζει πολὺ τὸν χριστιανισμόν, διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέον νὰ ὑπάρχη, νὰ ζῆ (ἔσται) χωρὶς νὰ ἁμαρτάνῃ καὶ χωρὶς νὰ βλασφημῆ ἑαυτὸν, χωρὶς νὰ ἀγωνίζεται πρὸς ἑαυτόν καὶ χωρὶς νὰ μετανοῆ (Diss. II 22, 25, Περὶλ. Ἐγχειριδ. 34 καὶ Μάρκ. Αὐρ. XIII, 2, 10). Τοῦτο εἶναι γενικῶς ἑλληνικὴ ἀξίωσις. Ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι αὐθυπόστατος, αὐτοτελής καὶ νὰ εὐρίσκειται εἰς ἀπόλυτον λογικὴν ὁμολογίαν πρὸς ἑαυτόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποκλείει διὰ τὸν Ἕλληνα οὐχὶ μόνον τὸ ψεῦδος, ἀλλὰ καὶ τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν αἰδῶ. (Περὶλ. Πλάτ. Πολιτεία 577 Ε, Νόμ. 722 C., Ἀριστ. Νικ. Ἠθικ. 1166 β 24, 1150 β 30).

Πᾶσα διάσπασις τῆς ἠθικῆς αὐτοτελείας εἶναι διὰ τὸν Ἕλληνα ἀπεχθὴς καὶ ἀποφεικτεία. (Περὶλ. Ἀριστοτ. Νικ. Ἠθικ. 1166 β 7, 19, 1240 β 16, 1245 α 31). Γενικῶς δὲ ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψις εἶναι ὅτι ἡ ἀρμονικὴ ἐνότης καὶ φιλία πρὸς ἑαυτόν ἀποτελεῖ τὸ προτέρημα τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ θείου (Περὶλ. Πλάτ. Τίμαιος, ὅπου λέγεται περὶ θεοῦ «γνώριμον φίλον ἱκανῶς αὐτὸν αὐτῷ» Σοφοκλ. Οἰδιπ. Κολ. 309 τίς γὰρ ἐσθλὸς οὐχ αὐτῷ φίλος. Εὐριπ. Μήδεια 86. Ἀπόσπ. 460, Πλάτων Πολιτεία 351 α, 441 θ.). Ἐνταῦθα τὸ ἐγὼ δὲν ἔχει ἀκόμη τὴν δύναμιν ἐκείνην ἣτις ἀπαιτεῖται διὰ νὰ

ὑποφέρει κανείς τὴν ἀντίθεσιν καὶ τὴν διάσπασιν τοῦ ἐγὼ πρὸς αὐτὸ καὶ ἀκριβῶς τότε νὰ ζητήσῃ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ καὶ δὴ διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀπὸ πάντος ἄλλου δεσμοῦ. Μόνον δι' αὐτῆς γίνεται τὸ ἐγὼ πραγματικὴ προσωπικότης (*). Κατ' ἀντίθεσιν ἱεζικὴν πρὸς τὸ χριστιανικὸν Ἰουδαϊκὸν τοῦτο αἶσθημα ὁ Ἕλληνας βλέπει τὴν ἐκφράσιν τοῦ ἀπολύτου ἐν τῇ αὐθυποστάτῳ μορφῇ. Βραδύτερον δὲ, κατὰ τὸν τέταρτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἀρχίζουν τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς νὰ ἀφυπνίζονται καὶ νὰ προσλαμβάνουν καὶ ὅπως, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, πάντοτε παθητικωτέραν ἐκφράσιν. Εἰς τὰς δὲ ῥωμαϊκὰς προτομὰς παρουσιάζεται ἐν πραγματικῇ πλείον ἐκφράσει τὸ φυσιογνωμικὸν στοιχεῖον· τέλος δὲ εἰς τὰς τελευταίας ἀρχαίας προτομὰς τῆς χριστιανικῆς πλείον ἐποχῆς καταφαίνεται ἐν νέον μεταφυσικὸν συνειδός. (Ὅπως π. γ. τὸ ἄγαλμα τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸ μέγαρον dei conservatorio ἐν Ρώμῃ ἐκφράζον διὰ τοῦ βλέμματος, τὸ ὁποῖον ἔρχεται ἀπὸ τὸν ἐπέκειντα κόσμον, καὶ διὰ τῶν λίαν ἀνοικτῶν ὀφθαλμῶν τὴν αὐτοπεπαιθῆσιν τῆς ὑπεργείου αὐτῆς ἀρχῆς). Ὅτι δὲ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μιᾶς βαθείας μεταβολῆς ὁλοκλήρου τοῦ αἰσθημάτος καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ λέξις ἢ δηλοῦσα τὴν ὄψιν (πρόσωπον) προσλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τοῦ

(*) Πρὸβλ. Hegel XVI 239 Phil. der Religion II. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ προσώπου (ἐν τῷ Χριστιανισμῷ), ἢ μᾶλλον τοῦ ὑποκειμένου, ἔγκειται ἐν τῇ ἀναιρέσει τῆς ἀπομονώσεως, τοῦ ἀποχωρισμοῦ αὐτοῦ. Ἡ ἠθικὴ, ἢ ἀγάπη συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀπάρνησιν τῆς εἰδικῆς ὑποστάσεως, τῆς εἰδικῆς προσωπικότητος, ἢ τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς πρὸς τὴν γενικότητα, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὴν φιλίαν, διότι ἐνταῦθα προκύπτει ἡ ταυτιότης τοῦ ἐνός πρὸς τὸ ἄλλο. Ὅταν συμπεριφέρωμαι πρὸς τινὰ κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς τότε θεωρῶ αὐτὸν ὡς ἴδιον, ταῦτόν, πρὸς τὸν ἑαυτόν μου. Ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐν τῇ ἀγάπῃ παραιτοῦμαι τῆς ἀπομεμονωμένης προσωπικότητός μου καὶ κερδίζω ἀντ' αὐτῆς τὴν συγκεκριμένην, συμπληρωμένην προσωπικότητα. Ἡ ἀλήθεια τῆς προσωπικότητος ἔγκειται ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτῆς, ἐν τῇ ἐμβυθίσει αὐτῆς εἰς μίαν ἄλλην προσωπικότητα. «Τὸ γεγονός δὲ ὅτι δέον νὰ συνυπάρξῃ τις μεθ' ἐνός ἄλλου, νὰ ἐνυπάρξῃ ἐν ἄλλῳ τινὲ, ἢ νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς ἄλλον τινὰ διὰ νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἐγὼ, τὴν ἴδιαν αὐτοῦ προσωπικότητα, καταδεικνύει τὸ νόημα τῆς ἐννοίας ἢν ἔχομεν περὶ προσωπικότητος, ἣτις πραγματοποιεῖται ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ ἐν τῇ ἑστῇ μεθ' ἐνός ἄλλου».

«persona», τοῦ προσώπου ὡς ἐσωτερικῆς ὑποστάσεως. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐννόμου ζωῆς καὶ τῆς νομολογίας γενικῶς ἀναπτύσσεται ἡ νομικὴ ἔννοια τοῦ προσώπου, εἰς δὲ τὰς θεολογικὰς συζητήσεις περὶ τῆς τριάδος ἐπιδιώκει τις διὰ τῆς λέξεως «πρόσωπον» νὰ συλλάβῃ τὸ βαθύτατον μυστικὸν τῆς θεότητος (*). Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐννοίας «προσωπικότης» καὶ «ἄτομον», «ἰσομικότης». (Persona est naturae rationalis individua substantia, ὡς ὄρισεν τὸ πρῶτον ὁ Boethius τὴν ἔννοιαν ταύτην).

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ταῦτα, διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἡ λέξις «εἶδος» καὶ μάλιστα πολὺ πρὸ τοῦ Πλάτωνος, εἶναι ὁ ὅρος δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ἐννοοῦμεν ὑπὸ «οὐσίαν», ὑπὸ «εἰδικὴν μορφήν», ὑπὸ τὸ «εἶναι» ἑνὸς πράγματος. Τόσον ἀντικειμενικῶς ἐννοεῖ ὁ Ἕλληνας τὴν πραγματικότητα. Ὁ Πλάτων ἐννοεῖ καὶ αὐτὴν τὴν *ιδέαν*, τὴν ὑπεραισθητὴν, μεταφυσικὴν ἀλήθειαν τοῦ κόσμου μόνον διὰ τῶν ἐννοιῶν τούτων. Ὅπως τὸ φῶς καθιστᾷ τὰς μορφὰς τῶν σωμάτων ὁρατὰς εἰς τὸν ὀφθαλμόν, οὕτω πῶς παρουσιάζει διὰ τὸν Ἕλληνα καὶ ὁ ἀπόλυτος νοῦς, τὴν ὑπεραισθητὴν, μόνον νοητὴν «μορφήν», τὸ «εἶδος» εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Ἐν τῇ ἀπολύτῳ ταύτῃ ἀναλογία πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὄρασιν ἐμφανίζεται καὶ ἡ ὑψίστη γνῶσις, ἡ γνῶσις τῶν ιδεῶν παρὰ Πλάτωνι.

Ἐνεκα τούτου εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἔννοιαν ταύτην τοῦ νοῦ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐννοίας «Geist» «(πνεῦμα)», ὡς πράττουσι πολλοὶ συνήθως. Τοῦτο δὲ διότι διὰ τῆς λέξεως G e i s t συνυπονοοῦμεν πάντοτε τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ προσωπικοῦ ἡμῶν ἐγώ· συνάμα δὲ ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἡ μετάφρασις τῆς λέξεως «πνεῦμα» spiritus, τῆς καινῆς διαθήκης. Ἡ δὲ λέξις «πνεῦμα» κατάγεται ἀπὸ ἐντελῶς ἄλλας ῥίζας καὶ χρησιμοποιεῖται π. χ. ὑπὸ τοῦ Παύλου ἐν ἀπολύτῳ ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐννοίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων «νοῦς» καὶ «ψυχὴ». Ὁ Παῦλος ἐννοεῖ ὑπὸ πνεῦμα κάτι ὑψηλότερον ἀπὸ τὰς δύο ταύτας ἐννοίας. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ λέξις ψυχὴ ἔλλειπῶς μόνον χαρακτηρίζει τὸ νόημα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ἐννοοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα διὰ τῆς λέξεως «Seele». Ἡ ἑλληνικὴ λέξις

(*) Ὁ Πλάτων θὰ ἐχαρακτήριζεν, ὡς ὁ Willamowitz κάποτε εἶπε, τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος, ὡς εἶδη, ὡς μορφάς.

«ψυχὴ» σημαίνει διὰ τὸν Ἑλληνα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ ἐντεῦθεν τὸ ζωηφόρον, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὸ ἀνόργανον σῶμα εἰς ὄργανικόν. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταγενεστέρῃ φιλοσοφίᾳ, ὡς τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους, ψυχὴ σημαίνει τὴν ἀρχὴν ἐκείνην, ἣτις δημιουργεῖ ἅπαντα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀπὸ τῶν φυσικῶν ὑπάρξεων μέχρι τῆς ὑψίστης φιλοσοφικῆς γνώσεως τοῦ νοῦ. «Ψυχὴ» εἶναι λοιπὸν, ὡς θὰ ἦ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν διὰ μιᾶς ἐπιτυχῆς ἐκφράσεως τοῦ Hegel, ἡ ψυχὴ, ἣτις δὲν εἶναι ἀκόμη πλήρης ψυχῆς «die Seele, die noch nicht seelenvoll ist». Καίτοι δὲ ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς προσλαμβάνει εἰς τὰ μυστήρια καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτῶν ἐμπνευσθέντας φιλοσόφους, ἀτομικωτέραν, καὶ ἂν θελή τις, ὑποκειμενικωτέραν χοοιάν, ἐν τούτοις ἢ μετὰ τῆς ἐννοίας ταύτης συνδεδεμένη διδασκαλία τῆς μετεψυχώσεως καταδεικνύει πόσον μακρὰν παραμένει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἀτομικὴν ἀντίληψιν τῆς προσωπικότητος, ἣτις εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν σύγχρονον ἔννοιαν τῆς ψυχῆς. Ὁ Παῦλος χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον γήϊνον ἄνθρωπον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πνευματικόν, ὡς *ψυχικόν*.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουν ἐπιτοκῶς ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταφράσωμεν ἑλληνικοὺς φιλοσοφικοὺς ὄρους εἰς τὰς συγχρόνους ἡμῶν γλώσσας. Πῦσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας «ψυχὴ» ὡς ἅπαντ' αὕτη εἰς τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, διὰ τῆς λέξεως «Seele» παραποιεῖ τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς νόημα καὶ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς χοοιάν, διότι ἡ ἔννοια ἐκείνη ἀνήκει εἰς ἕνα ἐντελῶς διάφορον κόσμον ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας, εἰς ἕνα κόσμον διὰ τὸν ὁποῖον ἡ φυσικὴ ζωὴ ἦτο ἀκόμη ἢ μοναδικὴ καὶ ἢ ἀληθής.

II

Ἡ θεμελιώδης μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ διανοεῖσθαι.

Πρέπει ὅμως νὰ συλλάβωμεν τὸ πρόβλημα ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς εἰδικῆς ἐννοίας, ἀλλὰ περὶ τῆς χαρακτηριστικῆς μορφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ διανοεῖσθαι γενικῶς, ἣτις ἐπίσης διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης. Τὸ σημερινὸν ἐπιστημονικὸν λογικὸν συνειδὸς διακαθορίζεται κυρίως ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος. Ὁ

ἡμιστος δὲ σκοπὸς τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης εἶναι ἡ γνῶσις τῆς ἐσωτε-
 ρικῆς *δυναμικῆς* αἰτιότητος τῶν ὄντων καὶ τῶν νόμων αὐτῶν. Ἡ ἔν-
 νοια δὲ ἡμῶν «*Wirklichkeit*» δεικνύει ἤδη διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ὅτι
 ἡμεῖς ἀναγνωρίζομεν ὡς «*wirklich*» πραγματικὸν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον «*wirkt*»
 (*ἐνεργεῖ*). Ἡ σημασία δὲ καὶ τὸ νόημα τοῦτο δὲν κεῖται ἐν τῇ λατι-
 νικῇ λέξει *realitas* τῆς ὁποίας ἡ γερμανικὴ μετάφρασις εἶνε ἡ γερμα-
 νικὴ λέξις «*Wirklichkeit*». Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἱστορικὴν ἐπιστή-
 μην ἐθεώρησαν τινες τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι
 ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐνεργεῖ, (*Das, was wirkt*). Ἄλλ' ἐν τῇ φυσικῇ
 ἐπιστήμῃ εἶναι ἀπὸ τοῦ Γαλιλαίου καὶ Νεύτωνος ἡ αἰτιότης καὶ δὴ ἡ
 δυναμικὴ, ἡ θεμελιώδης κατηγορία καὶ ἔνεκα τούτου τὸ πείραμα ἡ
 εἰδικὴ αὐτῆς μέθοδος. Λογικὸν διανοεῖσθαι σημαίνει διὰ τοὺς πλεί-
 στους τῶν διανοουμένων *αἰτιῶδες διανοεῖσθαι*. Εἰς τοῦτο ἀποδοτέα
 καὶ ἡ σπουδαιοτάτη σημασία ἦν ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος προσλαμβά-
 νει ἐν τῇ συγχρόνῳ φιλοσοφίᾳ. Ἄς σκεφθῆ τις τὸν *Hume* καὶ τὸ
Kant, ἄς σκεφθῆ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ἣτις προσλαμβάνει τὴν
 χαρακτηριστικῶς καντιανὴν αὐτῆς σημασίαν (ὡς ἀπόλυτος αἰτία κατὰ
 τὸν προσδιορισμὸν τῆς βουλήσεως) κυρίως διὰ τῆς ἐννοίας τῆς αἰ-
 τιότητος.

Ἄρκεῖ νὰ ῥίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων φιλοσό-
 φων διὰ νὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἢ τοῦλάχιστον τῆς
δυναμικῆς αἰτιότητος δὲν κυριαρχεῖ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ
 ἐπιστήμης, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐπι-
 στήμῃ. Βεβαίως ἐρωτῶσι καὶ οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων
 καὶ τοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς αἰτιότητος διακατέχει τὸ διανοεῖ-
 σθαι τοῦ Ἑλληνοῦ καὶ μία ἐντελῶς διάφορος κατηγορία καὶ μορφή
 τοῦ σκέπτεσθαι ἢτοι ἡ ἀναλογία, (λόγος), αἱ σχέσεις τῶν ἀριθμῶν, (*ἰ-
 σότης*, ἴσον) τὸ μέτρον, ὁ ἀριθμὸς, ἡ συμμετρία, ἡ ἁρμονία, ὁ κόσμος
 ἢ ὅπως δὴ ποτε ἄλλως καὶ ἂν εἶναι αἱ διάφοροι ἐκφράσεις διὰ τὴν κατηγο-
 ρίαν αὐτὴν. Ὁ Ἕλλην τότε μόνον πιστεύει ὅτι ἐγνώρισε τὴν χαρακτηρι-
 στικὴν οὐσίαν καὶ ιδιότητα φαινομένου τινός, ὅταν συλλάβῃ τὸν ἐν
 τῷ φαινομένῳ τούτῳ κυριαρχοῦντα νόμον τοῦ ἀριθμοῦ, τὴν ἀριθμη-
 τικὴν σχέσιν τὴν διέπουσεν τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὴν ἀναλογίαν. Πολ-
 λάκις ἠροκέσθη τις νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ χαρακτηριστικὴ αὕτη κλίσις πρὸς
 τὰ μαθηματικά ἀποτελεῖ ἰδιοτυπίαν τινὰ τῆς Πυθαγορείου σχολῆς.
 Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἡ *χαρακτηριστικῶς* μαθηματικὴ αὕτη νοστρε-

πία ἦτο εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν ἱστορικῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ξένη διὰ τοῦτο ὅσκις παρουσιάζεται αὖτις ἐν τῇ μετέπειτα ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ εἰδικῇ ἐπιστήμῃ, ἐρμηνεύεται πάντοτε ὡς ἐπίδρασις τῶν Πυθαγορείων. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἢ μᾶλλον διὰ τῆς ἀνιφορῆς τῆς μαθηματικῆς νοοτροπίας καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ἀγάπης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας διὰ τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ μέτρου εἰς τοὺς Πυθαγορείους οὐδεμία πραγματικὴ ἐξηγήσις τῆς μορφῆς ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπιτυγχάνεται. Βεβαίως παρουσιάζεται ἡ ἐξαιρετικὴ αἴτις πρὸς τὰ μαθηματικὰ ἀγάπη κυριότατα παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις· εἶναι ἐπίσης σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ αὐτῆς ἐγκείται ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ. Ἐν τούτοις ὅμως εἶναι ἐξ ἴσου βέβαιον ὅτι δὲν περιορίσθη εἰς τὴν σχολὴν ταύτην, ἀλλ' ὅτι ἐγένετο μία τόσο γενικὴ ἰδιότης τοῦ ἑλληνικοῦ διανοεῖσθαι ὡς καὶ ἐμφανίζεται ὡς γνησίαι ἐκφορῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Πρέπει δὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸ γεγονός τοῦτο ὡς τοιοῦτο, καίτοι δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν ἰδικόν μας τρόπον τοῦ σκέπεσθαι, ἀλλὰ τοῦναντίον τοῦ εἶναι καὶ δυσάρετον.

Κατὰ Πλάτωνα καὶ ὄχι μόνον κατὰ Πλάτωνα, ἡ ἀληθὴς οὐσία, τὸ βέβαιον καὶ τὸ ὄντως πραγματικὸν ἐν τῇ ᾗ τῶν φαινομένων εἶναι τὸ μέτρον, ὁ ἀριθμὸς, ἡ ἀναλογία, ἡ συμμετρία, ἡ ἰσομονία μετὰ τῶν ἀντιθέσεων κειμένη. Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον εἶναι κατὰ Πλάτωνα τὸ ὕμιστον κριτήριον διὰ τὸ ὄν γενικῶς. Μῖνον οὕτω πω δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν κάπως τὸ ἀκατανόητον ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδὴ αἱ Ἰδέαι δὲν ἐπῆρξαν διὰ τὸν Πλάτωνα τίποτε ἄλλο παρὰ ἀριθμοὶ ἢ εἰδικοὶ ἀριθμοί, (τοῦλάχιστον κατὰ τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τοῦ φιλοσόφου, ἴσως ὅμως ὄχι μόνον κατ' αὐτὴν). Ἐκεῖ ὅπου ἡμεῖς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς σχετικότητος ἢ τῆς ὑποκειμενικότητος παντὸς ὄντος, ὁ Πρωταγόρας διατυπώνει τὴν σκέψιν ταύτην ὡς ἐξῆς: «ἀπάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν ὄντων ὡς εἰπὶ, τῶν οὐκ ὄντων ὡς οὐκ εἰσί.» Οὕτως ἐννοεῖ ὁ Ἕλλην τὴν σκέψιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἀπόλυτον. Καίτοι δὲ ὁ Πλάτων ἀντιστρέφει τὴν σκέψιν ταύτην καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὴν θέτει τὴν θεϊτικὴν ἢ τὸ ἀγαθὸν ὡς ἀπόλυτον, ἐν τούτοις δὲν δύναται καὶ αὐτὸς νὰ διατυπώσῃ τὸ πᾶν διαφορετικῶς ἢ «πάντα σχεδὸν ἀπείρογασται τῷ θεῷ» ἢ «ἀπάντων χρημάτων μέτρον τὸ ἀγαθόν».

Κατὰ ταῦτα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀκατανόητον, εἶναι

εις τὸν Ἑλληνα αὐτονόητον· τὸ ἠθικόν, τὸ ἄξιον συνίσταται εἰς τὸν ἀριθμὸν, εἰς τὴν συμμετρίαν, ἁρμονίαν, εἰς τὸ μέσον τῶν ἀντιθέσεων (μεταξὺ τοῦ ὑπὲρ τὸ μέτρον καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν μέτρον.) Τὸ ἀπόλυτον, τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν εἶναι καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα τὸ *μέτρον*, τοῦτο δὲ εἶναι δι' αὐτὸν ἢ αἰδίου φύσις (Φίληβ. 66 α). Ἡ ἰδέα εἶναι ἡ ἀναλογία (τὸ ἴσον) ἐνῶ ἢ ὕλη εἶναι τὸ μείζον καὶ τὸ ἔλαττον.

Συνεπῶς δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι κατὰ Πλάτωνα καὶ κατ' ἄλλους εἶδος τι γεωμετρίας· εἰς τὴν σκέψιν δὲ αὐτὴν συμφωνεῖ πρὸς τὸν Πλάτωνα ὁ ὀξύτατος αὐτοῦ ἀντίπαλος, ὁ Δημόκριτος, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οὗτινος ἡ γενικὴ διδασκαλία περὶ ἀρετῆς ὡς περὶ *μεσότητος*, περὶ τοῦ μεταξὺ, μόνον ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης παρ' Ἑλλησιν ἀντιλήψεως ἀποκτᾷ νόημα καὶ σημασίαν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ κυρία ἀρετὴ τῶν Ἑλλήνων, ἡ σωφροσύνη, εἶναι πρὸ πάντων ἡ ἀρετὴ τοῦ μέτρον, καθ' ἣν τὸ ἄτομον δέον νὰ διαμορφῶνται πλαστικῶς τὸ ἦθος του.

Ἐνῶ ὁ Faust ἀναζητεῖ τὸν δεσμὸν ὁ ὁποῖος «συγκρατεῖ τὸν κοσμον εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ» καὶ θέλει νὰ ἴδῃ πᾶσαν τὴν «ἐνεργητικὴν δύναμιν καὶ τὸν σπόρον», διὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέβαιον ὅτι τίποτε ἄλλο ἢ σχέσις ἀριθμῶν (δηλαδὴ ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία) εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συγκρατεῖ τὸ σύμπαν (Τίμ. 31 C.)· ἡ αὐτὴ δὲ ἀναλογία εἶναι κατ' αὐτὸν ὁ ἔσχατος *δεσμός* τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Μόνον ἐκεῖνος ὅστις γνωρίζει τὸ μυστικὸν τοῦ καλουμένου πλατωνικοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ ὁποῖου οἱ νόμοι κυριαρχοῦν ἐφ' ὅλοκλήρου τῆς ζωῆς, τῆς κατὰ περιοδικὸν ῥυθμὸν κυκλικῶς κινουμένης ζωῆς τοῦ μακροκόσμου καὶ τοῦ μικροκόσμου, μόνον ἐκεῖνος δύναται, κατὰ τὴν ἐν τῇ Πολιτεία ἐκπεφρασμένην πεποίθησιν τοῦ Πλάτωνος, νὰ διευθύνῃ τὴν πολιτικὴν μετὰ νοῦ. (Πολιτείας 546 f.) Καὶ ἡ οὐσία τῆς δικαιοσύνης, τῆς δευτέρας κατ' ἀξίαν ἀρετῆς, συνίσταται καὶ κατ' Ἀριστοτέλη, ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ δικαστὴς μετροῦσιν εἰς ἓνα ἕκαστον, κατὰ τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς γεωμετρικῆς ἢ τῆς ἀριθμητικῆς ἀναλογίας, τὸ προσῆκον εἰς αὐτόν.

Ἐπίσης καὶ αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι ζητοῦσιν εἰς τὰ διάφορα πεδία καὶ ἔχουσιν ὡς κυριώτατον σκοπὸν τὴν γνῶσιν τῆς ἀναλογίας, τοῦ μέτρον καὶ τοῦ ἀριθμοῦ. Οὕτω πως ἐννοεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἰατρικὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, τὴν ἀσθένειαν, τὴν ἀδυναμίαν, τὴν δυσμορφίαν τοῦ σώματος ὡς ἀσυμμετρίαν, δυσαναλογίαν τῶν μερῶν καὶ τῶν σχέσεων

αὐτοῦ. Σκοπὸς τῆς ἰατρικῆς τέχνης εἶναι τοῦτο ἀκριβῶς· εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἀντιθέσεων νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ὑποκύπτοντος στοιχείου καὶ οὕτω νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν διαταραχθεῖσαν ἀναλογία (τὸ μέσον.) Ἡ ὠραιότης οὐδέποτε ἐσήμανε διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἄλλο τι ἢ τὴν συμμετρίαν τὴν ἐκφραζομένην δι' ἀριθμητικῶν σχέσεων· ἡ συμμετρία δὲ αὕτη θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἕλληνοσ ὡς ἡ οὐσία τῆς ὠραίας μορφῆς, (τοῦ καλοῦ εἶδους), τοῦ ὠραίου σώματος, ὡς πρέπει ἐν τῇ πραγματικότητι νὰ διαπαιδαγωγῇ καὶ ἀναπτύσῃ τοῦτο ἢ γυμναστικῇ, ἐν δὲ τῇ εἰκόνι νὰ διαμορφώῃ ἡ τέχνη. Ἡ διὰ τῶν ἀριθμῶν ἐκφραζομένη ἀρμονία αὕτη, ἡ εὐρρυθμία, ἡ τάξις εἶναι εἰς τὸν Ἕλληνα ἡ ὑψίστη σημασία τῆς ὠραιότητος γενικῶς, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ἀναζητῇ τις αὐτὴν εἴτε εἰς τοὺς τόνους τῆς μουσικῆς, εἴτε εἰς τὰ ἔργα τῶν καλῶν τεχνῶν, εἴτε εἰς οἰονδήποτε ἀντικείμενον τῆς χειροτεχνίας· καὶ οἱ γλύπται (ὡς ὁ Πολύκτητος εἰς τὸν κανόνα αὐτοῦ) ἐζήτησαν πάντοτε νὰ διατυπώσουν ἀντικειμενικῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν περὶ ὠραιότητος ἔννοιαν διὰ τοιούτων ἀκριβῶν μαθητικῶν σχέσεων. Εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα ἀλλοιοῦται ἡ ἔννοια τῆς ὠραιότητος καὶ προσλαμβάνει περιεχόμενον ὀριστικώτερον καὶ πνευματικώτερον. Ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου δὲ δίδεται ἡ φιλοσοφικῶς μεγαλοπρεπεστέρα καὶ μεγαλοφυεστέρα διατύπωσις τῆς ἔννοιαι τῆς ὠραιότητος. Παρὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία ἔννοια τῆς ὠραιότητος, ἡ συμμετρία, ἐξηκολούθησε νὰ διακαθορίζῃ τὴν τέχνην τῆς Δύσεως ἕως τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαροκ. Διὰ τὸν Ἕλληνα ἡ ὠραιότης παντὸς καλλιτεχνήματος καὶ τῶν ἔργων τῆς ποιήσεως συνίσταται εἰς τὴν συμμετρίαν τῆς ἀναλογίας αὐτοῦ, ἤτοι εἰς τὸ «μέτρον». Ἐκαστον σύγγραμμα τῶν ἀρχαίων εἶναι συμμετρικῶς συντεθειμένον καὶ δὴ κατὰ τρόπον μάλιστα πλέον εἰς ἡμᾶς αἰσθητόν. Οὕτω πως δὲν θὰ ἐκπλαγῇ τις πλέον ἂν ἀκούσῃ, ὅτι κατὰ τοὺς περισσοτέρους Ἕλληνας φιλοσόφους ἡ οὐσία καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς συνίσταται εἰς μέτρον, ἀριθμόν, ἀρμονίαν, ὡς εἰς τὴν ἀρμονίαν τῶν σωματικῶν στοιχείων κατὰ Δημόκριτον, ἢ εἰς τὰς ἐντελῶς ἀφηρημένας μαθηματικὰς σχέσεις κατὰ Πλάτωνα. Καὶ ἡ ὠραιότης καὶ ἡ ὑγεία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐννοεῖται, ἀπολύτως ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς ἐκείνην τοῦ σώματος, ὡς συμμετρία, ὡς μέσον μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων αὐτῆς. Διὰ τὸν συνήθη Ἕλληνα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος, ἡ πασιφανὴς σκέψις εἶναι, ὅτι ἡ ψυχὴ, ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς εἶναι, ἀρμονία, ἀναλογία ἀριθμῶν (ὡς καὶ ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ κατὰ Πλάτωνα). Καὶ

ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος ἡ ψυχὴ ὁρίζεται ὡς «αὐτοκινούμενος ἀριθμὸς». Ποῖος σήμερον ἐξ ἡμῶν ἐννοεῖ τοῦτο !

Μόνον ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἑλληνικῆς ἀντιλήψεως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ τις τὸν ἐκπληκτικὸν ἀριστοτελικὸν ὁρισμὸν τῆς ὁράσεως καθ' ὃν αὕτη εἶναι, κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς θεωρουμένη, ἀναλογία ἀριθμῶν, λόγος, μέση ἀναλογία, μεσότης μεταξὺ τῶν ὁρῶμένων ἀντικειμένων. Τοῦτο καταδεικνύει τὸν ἰδιάζοντα τρόπον τοῦ ἑλληνικοῦ ὀφθαλμοῦ, καθ' ὃν οὗτος ἔβλεπε τὸν κόσμον. Ὅπως εἰς τὸ σῶμα ὑπάρχει βαθύτατα ἐμρυτευμένον τὸ ἐνστικτὸν πρὸς ὑγείαν, πρὸς μέτρον, καὶ θεωρεῖται τοῦτο ὡς ἡ κατὰ φύσιν αὐτοῦ ἰδιότης, οὕτω πως εἶναι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, οὐσιῶδες διὰ τὸν ὀφθαλμὸν, ὅτι ἔχει τὸν πόθον πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ μέτρου. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ βλέμμα καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ καλλιτέχνου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Goethe λέγει κάποτε : es muss genügsam sein.

Ὅταν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν χαρακτηριστικὸν τοῦτον τρόπον τοῦ Ἑλλήνος, καθ' ὃν οὗτος βλέπει τὸν κόσμον, τότε μόνον ἐννοοῦμεν ὀλόκληρον τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ κυρία ἐπιστήμη τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἀκριβῶς ἡ μαθηματική, καὶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ λέξις ἡ σημαίνουσα τὴν γνῶσιν γενικῶς, ἦτοι ἡ λέξις μάθημα, ἔδωκε εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην τὸ ὄνομά της. Τὸ κεντρικὸν ὅμως πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς μαθηματικῆς εἶναι ἀκριβῶς ἡ θεωρία περὶ τῶν ἀναλογιῶν. (Λόγος, μεσότητες). Ἡ θεωρία αὕτη γίνεται τὸ βοηθητικὸν νῆμα διὰ τὰς σπουδαιότητας αὐτῆς ἀνακαλύψει καὶ ἀναπτύσσεται εἰς τὰς λεπτοφυεῖς λεπτομερείας αὐτῆς, κατὰ τρόπον θεωρούμενον ὑπὸ τῶν συγχρόνων μαθηματικῶν ὡς ἐντελῶς περιττόν. Οὕτω πως εἶναι φανερόν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν φυσικὴν καὶ γενικῶς πειραματικὴν ἐπιστήμην, παρὰ τὰς σπουδαίας συμβολὰς αὐτῶν εἰς εἰδικὰ μέρη, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον μίαν ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν βασιζομένην πραγματικὴν τεχνικὴν. Ἡ μηχανικὴ, ἡ ὀπτικὴ καὶ ἡ ἀκουστικὴ, τὰς ὁποίας ἐκαλλιέργησαν εὐρύτατα, ἦσαν δι' αὐτοὺς μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἀνεπτύχθησαν παρ' αὐτῶν μόνον ἐφ' ὅσον παρῆχον καθαρῶς μαθηματικὸν ἐνδιαφέρον. Καὶ τοῦτο διότι κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ ἐσχάτη οὐσία τῆς φύσεως κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὴν μορφήν τῶν μαθηματικῶν αὐτῶν σχέσεων, τῶν ἐκφραζομένων δι' ἀριθμῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν δυναμικὴν αἰτιότητα. Εἶναι δὲ λίαν χαρακτηριστικόν

ὅτι καὶ εἰς τὴν *μηχανικὴν* ἀνέπτυξαν μόνον τὴν στατικὴν—τὴν δυναμικὴν ἐπέπροτο νὰ θεμελιώσῃ ὁ Galilei κατὰ τὴν ἀναγέννησιν. Ἐν τέλει ἂν ὑπενθυμίσωμεν μόνον ὅτι ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς μαθηματικῆς, τὸ «ἔν», γίνεται ἡ σπουδαιότατη φιλοσοφικὴ κατηγορία καὶ δὴ πρὸς χαρακτηριστὸν ἐκείνου τὸ ὅποιον ἡμεῖς τόσον συχνά, καὶ ὅμως ἀστόχως, ἀποδίδομεν διὰ τοῦ ὅρου «*ἀντικείμενον*». (Τὸ ἐν εἶναι παρὰ Πλάτωνι σχεδὸν τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀληθές, καλόν).

Ἡ ἐπισκόπησις αὕτη τῶν διαφόρων πεδίων καὶ τρόπων τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὸν κόσμον λογικῶς, λογοκρατικῶς, θὰ εἶναι βεβαίως ἀρκετὴ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι διὰ τὸν Ἑλληνα τὸ *μέτρον* καὶ ὁ ἀριθμὸς εἶναι τῷ ὄντι σπουδαία ἔννοια πραγματικότητος καὶ ἀληθείας διὰ τῆς ὁποίας μετρεῖ τὰ πάντα. (Ἀριστοτ. ἔθν. ἀν. 1138β20). Τοῦτο δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἐὰν ἡ ἀπλοϊκὴ πρακτικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων διεννοεῖτο κατὰ τὴν πρακτικὴν ζωὴν διὰ οὐσιωδῶς διαφόρων κατηγοριῶν ἢ ἡ ἰδική μας συνείδησις. Μόνον ἡ λογοκρατικὴ ἐπιστημονικὴ αὐτῶν θεωρία κινεῖται δι' ἄλλων μορφῶν τοῦ σκέπτεσθαι. Διὰ τοὺς Ἑλληνας αἱ μορφαὶ αὗται δὲν ἦσαν κεναὶ, ὅπως δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἦσαν πεπληρωμέναι μὲ ἐντελῶς εἰδικόν, ζωντανὸν περιεχόμενον τῆς ζωῆς αὐτῶν. (Πρβλ. Ἀριστοτέλ. ὡς ἀν. 1138 β 20).

III

Ἡ Ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ κόσμου.

Ἐντεῦθεν βλέπει τις πόσον ὀριζικῶς διάφορος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες διεννοοῦντο καὶ κατενόουν τὴν ζωὴν καὶ τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας. Δύναται τις δὲ νὰ ἐνοήσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ δυτικοῦ πνεύματος κατὰ μέγα μέρος ὡς τὸν ἀγῶνα τῆς ἰδικῆς μας, ἔσωτερικῆς ἔννοιᾶς, τῆς ἀληθείας, ἐναντίον τῆς ξένης ἐκείνης μορφῆς τοῦ σκέπτεσθαι, τῆς ἐπιβληθείσης εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῆς αὐθεντικότητος τῆς ἀρχαίας παραδόσεως. Βεβαίως εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς λαοὺς, κυρίως δὲ εἰς τὸ γαλλικὸν πνεῦμα, ἡ μορφή αὕτη τοῦ σκέπτεσθαι δὲν εἶναι τόσον ξένη ὅσον εἰς ἡμᾶς τοὺς Γερμανοὺς. Εἰς τὸ γαλλικὸν πνεῦμα αἱ κατηγορίαι τοῦ μέτρου (*mésure*) τῆς ἀναλογίας (*proportion*) καὶ τῆς ἁρμονίας (*harmonie*) ἤσκησαν μίαν ἐπίδρασιν ἢ ὁποία διακαθορίζει παρ' αὐτῶν.

ἀκόμη σήμερον τὸ διανοεῖσθαι καὶ τὴν ζωὴν. Καὶ ἐντελῶς σύγχρονοι ἀρχιτέκτονες διατυποῦν τὸ πρόγραμμά των διὰ λόγων, οἵτινες παρουσιάζονται ὡς ἡγὼ ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἰδεῶν (*).

Εἰς ἡμᾶς ὅμως τοὺς νεωτέρους ἀνθρώπους ἡ νοοτροπία αὕτη, ἡ θεωροῦσα τὸ μέτρον καὶ τὸν ἀριθμὸν ὡς τὴν οὐσίαν, ὅσον γοητευτικὴ καὶ ἂν εἶναι εἰς ἡμᾶς, ἐσωτερικῶς μένει πάντοτε ξένη. Εἶναι μία λογοκρατία καὶ ὅμως δυσκόλως προσιτὴ εἰς ἡμᾶς. Ἡ σύγχρονος λογοκρατία θέλει νὰ συλλάβῃ τὴν φύσιν εἰς τὴν ἐνδοτάτην αὐτῆς δύναμιν καὶ ἐνεργεῖαν, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἐνδότατα αὐτῆς. Ἡμεῖς κατατέμνομεν τὸν κόσμον εἰς τεμάχια, ὅπως τὰ παιδιὰ τὴν κούκλα αὐτῶν, τὰ ὅποια θέλουσιν νὰ ἴδουν τί εἶναι ἐντὸς αὐτῆς. Ἡμεῖς καταστρέφομεν οὕτω πῶς τὴν ὡραιότητα τῆς ἐμμέτρου ζωῆς. Ἡ ἐλληνικὴ τοῦναντίον λογοκρατία ἀφίνει εἰς τὴν ζωὴν τὴν μορφήν, τὴν ὡραιότητα καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς, συνάμα δὲ προσδίδει εἰς αὐτὴν τὰ στοιχεῖα ταῦτα κατ' ἀπόλυτον τρόπον. Καὶ ὁ λογοκρατούμενος ἐλληνικὸς κόσμος μένει ὡραῖος, διότι δὲν γνωρίζει οὔτε τὸ πείραμα, οὔτε τὴν τεχνικὴν, οὔτε τὴν μηχανήν. Καὶ τὸ λογοκρατούμενον ἐλληνικὸν συνειδὸς διατηρεῖ τὴν εἰς τὸν ἐλληνικὸν τρόπον ἰδιάξουσιν κατάστασιν τοῦ θεᾶσθαι, προσλαμβάνει δὲ ἐξ αὐτοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ θεωρία. Ἡ *speculatio* δέον νὰ ἐννοηθῇ μόνον ὡς ἡ λατινικὴ μετάφρασις τῆς ἐλληνικῆς λέξεως θεωρία. Εἰς τὴν μεταβολὴν δὲ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ταύτης κατοπτρίζεται ἐξ ἄλλου δλόκληρος ἡ ἀπόστασις τῆς ἰδικῆς μας φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς. «Οἱ Ἕλληνες ζοῦν» λέγει κάποτε ὁ Nietzsche,» ὡς ἂν ἐνόμιζον ὅτι οἱ θεοὶ τοὺς παρατηροῦν πάντοτε». Ἐνῶ ἐκεῖ κάτω εἰς τὴν Τροίαν ἡ φοβερὰ τῶν ἀνθρώπων τύχη ἐκτελεῖται κατὰ τὸν ἀτεγκτον νόμον τῆς ἀνάγκης, ὁ Ζεὺς κάθηται ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ

(*) Πρὸς. Corbusier. *Kommende Baukunst* «ὁ ἀρχιτέκτων πραγματοποιεῖ διὰ συνειρμῶν τῶν μορφῶν μίαν τάξιν, ἡ ὅποια εἶναι καθαρὸν δημιουργημὰ τοῦ πνεύματός του. Διὰ τῶν σχέσεων, τὰς ὅποιας δημιουργεῖ, προξενεῖ ἐν ἡμῖν βαθυτάτην ἡγῶν, χαρίζει εἰς ἡμᾶς τὸ μέτρον μιᾶς τάξεως, τὴν ὅποιαν αἰθανόμεθα ἐν ὁμοφωνίᾳ πρὸς τὴν τάξιν τοῦ κόσμου. Σελ. 37. Ἡ ἐργασία τοῦ μαθηματικοῦ εἶναι μία τῶν ὑψίστων ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος». Σελ. 53. «Τὸ μέτρον τῆς ἐνότητος ρυθμίζει πᾶσαν ἐργασίαν τοῦ ἀρχιτέκτονος, φέρει τάξιν παντοῦ...διὰ τοῦ μέτρου εἰς τὴν τάξιν. Τὸ ἔργον εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ ἐγῶ, εἶναι τὸ μέτρον τοῦ ἐγῶ. εἶναι τὸ μέτρον τῶν ἀνθρώπων—συνυφαίνεται ἀρμονικῶς μετ' αὐτοῦ».

χαίρει θεορῶν (ὄρων φρένα τέρομαι. Ἰλιάς XX, 23). Τὸ θεᾶσθαι τοῦτο τῶν θεῶν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνος ὡς ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια, ἡ δὲ μετοχὴ εἰς αὐτὸ εἶναι ὁ σκοπὸς παντὸς ἔρωτος πρὸς γνῶσιν. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ κατὰ τὴν μᾶλλον ἀρρηρημένην θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ὑψίστη φιλοσοφικὴ γνῶσις τοῦ ἀπολύτου **θεωρία**. Ἔνεκα τοῦ αὐτοῦ δὲ λόγου τὸ ὑψίστον αὐτῆς ἀντικείμενον ὀνομάζεται εἶδος, **ἰδέα**. Ἔνεκα δὲ τῆς αὐτῆς αἰτίας ὁ γήϊνος αὐτὸς κόσμος, τὸ σύμπαν ὑπὸ τὴν ὄρωτην αὐτοῦ μορφήν, ἡ ὡς ὁ Πλάτων λέγει, ὁ ὄρατος θεὸς, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ἀντικείμενον τῆς ἀστρονομίας, θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, κατὰ τρόπον λίαν ἐκπληκτικὸν δι' ἡμᾶς, ὡς τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν ὄντολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν αὐτῶν προσπαθειῶν. Ὁχι μόνον εἰς τοὺς καλουμένους προσωκρατικούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἀποτελεῖ ὁ κόσμος, ὁ μακρόκοσμος, ἓν τῶν σπουδαιοτάτων ἀντικειμένων τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς θεολογίας, διὰ τοῦ ὁποῖου αἱ μᾶλλον ἀρρηρημένα μεταφυσικαὶ αὐτῶν ἔννοιαι προσλαμβάνουν πολλάκις συγκεκριμένην ἔννοιαν. Οὕτω πως εἶναι διὰ τὸν Πλάτωνα ὁ νοῦς εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁ νοῦς εἰς τὸν μακρόκοσμον (θεὸς τοῦ κόσμου) μία καὶ ἡ αὐτὴ διανοητικὴ κίνησις, ἣτις ἐκφράζεται κατὰ Πλάτωνα εἰς τὸν μακρόκοσμον διὰ τῆς καθημερινῆς, κατὰ τὸν νόμον τῆς ταυτότητος ἐπαναλαμβανομένης καὶ ἀστρονομικῶς ὑπολογιζομένης, κυκλικῆς κινήσεως τοῦ σύμπαντος. Ἡ κυκλικὴ δὲ αὕτη κίνησις γίνεται εἰς τὸν Πλάτωνα τὸ σύμβολον διὸ τὸ διανοεῖσθαι καθόλου. Αἱ μεταφυσικαὶ ἔννοιαι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δὲν ἐννοοῦνται εἰς τόσον μεγάλον βαθμὸν ὡς ἀρρηρημένα, ὅμοιαι πρὸς τὸν κενὸν χῶρον τοῦ ἀπείρου, ὅσον ἡμεῖς ἡμεῖς συνεισθισμένοι νὰ ἐκλαμβάνωμεν αὐτὰς ἐν τῇ δυτικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ αὐθαίρετῶς ἐξηγοῦμεν τὰ ἀρχαῖα κείμενα. Ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσῃ τις τὸ βιβλίον Δ τῆς Ἀριστοτελικῆς φυσικῆς διὰ νὰ ἴδῃ ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ἡ ἀστρονομία ἀκόμη γίνεται ὄργανον τῆς γνώσεως θεοῦ, τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Τόσον συγκεκριμένως, τόσον ἐγκοσμῶς ἐννοοῦνται ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ αὐτὰ τὰ ὑψίστα προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς θεολογίας. Ἡ αἰτία τοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἀκόμη ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὸ ἐπίγειον αὐτῆς ἀποτέλεσμα, ἐκεῖ δὲ ὅπου, ὅπως παρὰ Πλάτωνι, χωρίζεται ὡς μεθυπάρχουσα ἰδέα, δὲν ἐννοεῖται, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ὡς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν κόσμον.

Ἡ παράδοξος αὐτή κυριαρχία τῆς ἀστρονομικῆς—κοσμικῆς ἀντιλήψεως ἀποτελεῖ ἐν τῶν γεγοιότων ἐκείνων τῶν ὁποίων ὀλόκληρο ἢ σημασία δέον νὰ διασαφηνισθῆ ἵνα κατανοήσωμεν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Πρὸς κατανοήσιν τῆς παραδόξου ταύτης, τόσον διαφοροτικῆς τῆς ἡμετέρας, οὐροτροπίας εἶναι ἀνάγκη νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι ὁ κόσμος, διὰ τὸν Ἕλληνα γενικῶς, εἶναι ἀπόλυτος, τοὔτέστι αἰώνιος καὶ ἀδημιούργητος. Ὁ κόσμος, αἱ δυνάμεις αὐτοῦ εἶναι εἰς τὸν Ἕλληνα θεός, ὁ κόσμος εἶναι θεῖος καὶ πλήρης θεῶν. Ὁ Πλάτων συλλαμβάνει βεβαίως ἐν τῷ Τιμαίῳ, καὶ μάλιστα τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, εἴη σκέψιν μιᾶς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ ἀκόμη ὁ κόσμος δὲν δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς θεότητος ἐκ τοῦ δηθενός, δὲν δημιουργεῖται δι' ἐλευθέρας δημιουργικῆς πράξεως, ἀλλὰ ἢ ὑπὸ τῆς αἰωνιότητος ἤδη ὑπάρχουσα ἴλη προσλαμβάνει διὰ τοῦ δημιουργοῦ τὴν τωρινὴν, κανονικὴν αὐτῆς μορφήν, τοὔτέστι τὴν μαθηματικὴν καὶ ἀστρονομικὴν τοιαύτην. Ἐνεκα δὲ τούτου δὲν ἔπρεπε νὰ ὁμιλῆ τις παρὰ Πλάτων περὶ ἑνὸς δημιουργοῦ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ, ὅπως ὁ Καντ πράττει τοὔτο, μόνον περὶ ἑνὸς ἀρχιτέκτονος τοῦ κόσμου. Συγχρόνως πρέπει νὰ λάβῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ὁ Πλάτων ὀλόκληρον τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἑνὸς δημιουργοῦ καὶ μιᾶς δημιουργίας ἀξιοῖ νὰ τὴν ἐνοήσωμεν ὡς μίαν μυθικὴν μόνον παραβολὴν (εἰκὸς μῦθος) διὰ τὴν αἰώνιον λογικὴν ἀντικειμενικὴν σχέσιν τοῦ ὄντος.

Πόσον διαφοροτικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψις τοῦ βιβλίου τῆς «γεννέσεως», ἐν ἀρχῇ τῆς ὁποίας ἀμέσως λέγεται, «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τὴν ἰουδαϊκὴν οὐδὲν προηγεῖται τῆς δημιουργίας. Οὔτε χάος, οὔτε μηδέν. Ὁ κόσμος εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ κάτι τεθειμένον ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, κάτι τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἀνθυπόστατον ὑπαρξιν ἐνέχει. Διὰ τοὔτο δὲ ἐνταῦθα διὰ πρώτην φορὰν ὁ κόσμος ἀποβάλλει τὴν θεότητα αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐννοίας τῆς δημιουργίας αἴρεται ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ οὐσία, τὸ δὲ ἀπόλυτον, τὸ θεῖον ὄχι μόνον τίθεται ἐκτὸς κόσμου, ἀλλὰ εἶναι γενικῶς ἐκεῖνο ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ὁ κόσμος εἶναι μηδέν. Διὰ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης περὶ κόσμου ἐκφράζεται μία θρησκευτικὴ συνείδησις ἣτις, ὀφείλει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς εἰς τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς ἐλευθέρας ἠθικῆς βουλήσεως, τῆς ὁποίας τὸ αἴτημα εἶναι ἰσχυρότερον πάσης δυνάμεως τοῦ κόσμου. Διὰ τὴν συνείδησιν αὐτὴν ὁ, αὐτῷ ὡς ἀποβαλὼν τὴν θεότητα αὐτοῦ, κόσμος μεταβάλλεται κατὰ τὴν πε-

ζήν και κοινήν λογικήν εἰς μίαν γυμνήν ἀδιάφορον σχέσιν αἰτίων και αἰτιατῶν.

Ἐντελῶς διάφορος εἶναι ὁ μῦθος τῶν Ἑλλήνων ἢ και τῶν Ἰνδῶν ἢ και οἷοςδήποτε ἄλλος προἰουδαϊκὸς ἢ προχριστιανικὸς μῦθος, ὅστις θεωρεῖ τὸν κόσμον και τὰ ἐν αὐτῷ ὄντα οὐχὶ ὡς δημιουργηθέντα ἀλλὰ ὡς ἀναπτυχθέντα διὰ μιᾶς κοσμογονικῆς ἢ θεογονικῆς διαίτησις, τέλος ὡς προκύψαντα ἐξ ἑνὸς σκοτεινοῦ βάθους (ὅπωςδήποτε και ἂν θεωρεῖ τις τοῦτο εἴτε ὡς χάος, εἴτε ὡς νύκτα, εἴτε ὡς οὐρανόν, εἴτε ὡς ὠκεανόν, εἴτε ὡς ἄπειρον οὐσίαν, ὅπως τὸ ὕδωρ κ.τ.λ.) (1). Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ πρώτη αἰτία δὲν εἶναι διὰ τὴν πρώτην μορφήν ὑπάρξεως τοῦ κόσμου κατ' οὐσίαν διάφορος ἀπὸ τὰς μεταγενεστέρας βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως, αἴτινες προέκυψαν ἐξ αὐτῆς, ἀλλὰ ἐνυπάρχουν, ἐν αὐτῇ ὡς ἐν τῷ σπόρῳ ἢ τοῦλάχιστον ἐν τῇ δυνάμει. Εἰς τὸν μῦθον τοῦτον παρατηροῦμεν τὴν μίαν γενεὰν τῶν θεῶν ἐπακολουθοῦσαν μετὰ τὴν ἄλλην οἶονεὶ ὡς σύμβολον πάντοτε ἀνωτέρων βαθμίδων τῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου (1) ἕως ὅτου τέλος φθάσει εἰς τὴν μεμορφωμένων και ἠθιοκρατουμένην τάξιν τοῦ κόσμου τοῦ Διὸς και ἐπιτύχει οὕτω τὸ ἔσχατον ἀποτέλεσμα τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ ὅλου α γενεαὶ κατάγονται ἐν τέλει ἐκ τοῦ σπόρου τῆς πρώτης αἰτίας. Ὁ κόσμος εἶναι οὕτω πως αἰώνιος, ἀγέννητος, ὑπῆρξε πάντοτε, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ ἐκφράζεται πάντοτε διὰ τῆς ἀναγκαίας ταύτης θεογονικῆς διαδικασίας τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, τῆς ὁποίας ἡ ἀνάγκη εἶναι ἀκριβῶς ἡ μοῖρα (μοῖρα, δίκη, ἀνάγκη) εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆκουν τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ και αὐτοὶ οἱ θεοί. Ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς εἶναι ἡ γέννησις. Ὅχι διὰ δημιουργίας, ἀλλὰ διὰ γεννήσεως γεννᾶται ὁ κόσμος και πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶναι τὸ δημιουργεῖν, ἀλλὰ τὸ γεννᾶν ἢ ὑψίστη ἔννοια τῆς γεννήσεως, τὰ δὲ μυστήρια τῆς γεννήσεως και ὀλοκλήρου τῆς γενετησίου ὁρμῆς θεωροῦνται ἐνταῦθα ὡς τὰ ὑψίστα θρησκευτικὰ μυστήρια. Διὰ τῆς ἐννοίας τῆς δημιουργίας και διὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς στηριζομένης ἠθικῆς ἀφαιρεῖται κατόπιν και ἀπὸ τὴν σφαιρῆς γενετησίου ὁρμῆς ἡθειότης αὐτῆς και ἐκπίπτει εἰς κάτι ἀμαρτωλὸν ἢ ἀπλῶς φυσικὸν ὡς και ἡ θειότης τοῦ κόσμου ἐν γενεῖ. Δημιουργεῖν ση-

(1) Παράβ. Ἀριστοτέλ. τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ μετάφ. 1072 α 20 1071β 27κ.τ.λ.

(1) Παρ. β. chelliny II 2. 161 Οτμ. ἀποσ. β 21 α.

μαίνει θέτειν τι ἐξηρητημένον ἔκ τινος, γεννῶν δὲ θέτειν αὐθυπόστατον τι. Διὰ τὸν Ἕλληνα εἶναι ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καί τι τὸ ἀπόλυτον, τὸ αὐθυπόστατον, τὸ ἔχον τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐν ἑαυτῷ, ἔνεκα τούτου δὲ ἐννοεῖται ὡς γεννηθεὶς διὰ κοσμογονίας. Διὰ τοῦ κοσμογονικοῦ μύθου ἐκφράζεται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας, σαφέστατα ἡ αὐτοσυνείδησις τοῦ Ἕλληνος, ὅστις ἀπέναντι τοῦ κόσμου ἔχει μόνον τὴν ἐλευθερίαν νὰ παραδεχθῆ τὴν μοῖραν, χωρὶς αἰσθηματικότητα, ὅπως ὁ Ἀχιλλεὺς, καὶ ὅστις ὅμως δὲν γνωρίζει τὴν ὑποκειμενικότητα ἐκείνην τῆς ἐλευθέρας δημιουργικῆς αὐθαιρεσίας, ἣτις τολμᾷ νὰ λάβῃ τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἐπ' αὐτῆς στηριζομένη νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς τύχης, ὡς καὶ περὶ ἐκείνης τοῦ κόσμου. Ὁ εὐσεβὴς Ἕλληνας δὲν ἀντλεῖ συνεπῶς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ μαντεῖον ὡς ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς μοίρας αὐτοῦ. Δὲν γνωρίζει ἀκόμη τὴν δημιουργικὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἣτις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερνικήσῃ καὶ τὴν ἀντικειμενικότητα εἰς τὴν ὄψιν αὐτῆς.
